

Hogyan mentsük meg a demokráciát?

A címben szereplő kérdés alaposan megmozgatja manapság a nyugati szerzők fantáziáját. Világszerte ugyanis általános vélekedés, hogy a demokráciák hanyatlóban vannak. [Újságíróktól tudósokig](#) szinte egybehangzó kórus [zengi](#), hogy visszaszorulóban van a '90-es évek elején világszerte győzedelmeskedni látszó államforma, amit ezért meg kellene menteni. A kérdés csak az, hogy miként lehetséges ez?

A liberális demokráciák nem demokratikus vonásai

A válaszhoz érdemes áttekinteni, hogy mi is az a rendszer, amelyet oly sokan meg kívánnak menteni. Állításom szerint a megmentésre vállalkozók terveit csak úgy érthetjük meg, ha nemcsak a demokrácia megszűnésének és feltámasztásának példáit, hanem keletkezésének történetét is ismerjük. A demokráciák létrejötte egy paradoxon, ugyanis ez a legritkább esetben történt kifejezetten demokratikus módon: az elit, az uralkodó vagy valamilyen más intézmény vezette be a demokratikus elemeket a rendszerekbe, s ezt ritkán előzte meg népszavazás vagy választás, hiszen a demokratikus intézmények létrejövésük előtt nem is lettek volna legitimek. Jól ismerjük ezt akár a legújabb kori magyar demokrácia történetéből: az elit tárgyalássorozata vezette be a rendszerváltás során a liberális demokráciát, a nép csupán „részletkérdésekbe” (mikor válasszák meg a köztársasági elnököt, ki alakíthasson kormányt, stb.) szólhatott bele.

Ráadásul a liberális demokráciák (ahogy nevükből is kiderül) nem csupán demokratikus, hanem kifejezetten nem demokratikus (jellemzően arisztokratikus) intézményekkel is bírnak. Nem meglepő ez, hiszen a liberalizmus eredetileg egy arisztokratikus elképzelés volt: a 18–19. századi elit egy része dolgozta ki elméletét-ideológiáját, és ugyanígy az elit kezdte el azt átültetni a gyakorlatba. És az sem meglepő, hogy a liberalizmus és a demokrácia viszonya korántsem

volt feszültségtől és konfliktustól mentes, és ma sem az, ahogyan erről már többször értekezett a Méltányosság is. Ez a liberális demokráciák mai válságának egyik gyökere.

A demokrácia eróziója

A demokráciákat – mint mondtuk – nem demokratikus módon szokták létrehozni; lebontani viszont, ezt láthatjuk ma, demokratikus módon is lehet – a liberális demokráciákat legalábbis mindenképp. Bár a '90-es években a politikatudomány a korábbi, történeti tapasztalatok miatt elsősorban a puccsoktól, erőszakos hatalomátvételektől tartott, ma a demokrácia eróziója került a fókuszába. Az a jelenség, hogy a demokratikus felhatalmazással rendelkező szereplők lépésről lépésre bontják le a (liberális) demokráciát, mindeközben a (liberális) demokrácia meghatározó elemei egyre kisebb népszerűségnek örvendenek a választók körében, így demokratikus módon megerősíthető a (liberális) demokrácia leépítése. Ez egy lassú folyamat tehát: mire valóban érzékelhető a baj, már olyan környezet alakul ki, amelyben a (liberális) demokrácia hívei már semmit sem tudnak tenni érdemben azért, hogy gyorsan visszaállítsák a (liberális) demokráciát.

Populista-demokratikus demokráciamentés

A demokrácia eróziója manapság azért is nagyon foglalkoztatja a politikatudományt, mert sok politológus szerint ez már a legrégebbi demokráciákat is elérte (pl. a Trump-jelenséggel az Egyesült Államokat). A demokrácia lassú átalakulását valamiféle hibrid rezsimbe a legtöbben aggasztónak, megelőzendőnek vagy megakadályozandónak tartják, és a politikatudományi irodalomban is sokan az erózió ellenszerét keresik. Ennek első lépéseként beazonosítják azokat az országokat, amelyekben a demokrácia eróziója már szinte teljesen végbement, és demokratikusnak nem nevezhető rezsim alakult ki. Sokan úgy gondolják, hogy a megoldás a demokratikus elem megerősítése lehet, a probléma ugyanis az, hogy a liberális-arisztokratikus elit elszakadt a választóktól. Vagyis eszerint a liberális demokrácia arisztokratikus vonásának visszaszorításával helyreállítható a demokrácia, még ha nem is abban a formájában, mint amilyenek a '90-es években elképzelték, de feltétlenül jobb formában, mint amilyenné a liberális elitre bőszen mutogató populisták alakítanák. Ha a populistáknak nem lesz

bűnbakjuk, akkor a választók valójában a liberális demokráciához hasonló rendszert fognak igényelni, így a demokrácia restaurációjának kulcsa az arisztokratikus elemek gyöngítése és a demokratikus elemek megerősítése. Ez a javaslat úgy akarja tehát kihúzni a liberális demokráciát fenyegető populizmus lába alól a talajt, hogy átveszi és magáévá teszi az utóbbi minden korban jól csengő hívószavát: csökkenteni a (korrupt) elit befolyását és növelni a nép hatalmát.

Nem demokratikus demokráciamentés

Ezzel ellentétes orvosságot talál a liberális demokrácia betegségeire a *Journal of Democracy* hasábjain két neves, alapvetően közjoggal foglalkozó tudós, Tom Ginsburg és Aziz Huq. Véleményük szerint a demokráciát, paradox módon, csak a nem demokratikus elemek menthetik meg – ahogy a demokráciát nem demokratikus módon hozzák létre, restaurációjának is ekképpen kell megtörténnie.

Cikkük elején a szerzőpáros három eklatáns példáját említi az erózióknak: Oroszországot, Venezuelát és Magyarországot. Az Orbán-rezsim a cikkben csupán intő példaként szerepel, annak példajaként, amit sokan meg szeretnék előzni Nyugaton. Esetünkre ellenszert jelenleg nem ismernek, viszont azt tudják, hogy a hasonló folyamatokat csírájukban szeretnék elfojtani. A legtöbb politológus számára pont azért érdekes Magyarország (vagy Venezuela, vagy Oroszország), mert itt már lehet látni és be lehet azonosítani az erózió különböző fázisait, így meg lehet állapítani a folyamat legfontosabb jeleit, amelyekre aztán reagálni lehet, ha egy demokráciában felűtik fejüket. A jellemzők feltárása és az ellenszerek keresése áll tehát az erózió mai kutatóinak homlokterében.

Ginsburg és Huq azonban azt állítják: ez tévút. Akiiket valóban aggaszt a demokrácia eróziójának terjedése a világban, azoknak nem a már elbukott országokat kell górcső alá venniük. Merthogy éppenséggel a liberális demokrácia a nem szokványos, sem a mai világban (a világ lakosságának túlnyomó többsége jelenleg nem ilyen rezsimben él), sem a világtörténelemben (csak a 20. század második felében terjedt el Nyugaton ez a berendezkedés). Vagyis nem az eróziót és az ennek során létrejövő hibrid rendszereket kell anomáliának tekinteni, hanem a jól működő, konszolidált demokráciákat.

Ma már azonban nehéz megmondani, hogy mely országok is számítanak konszolidált (liberális) demokráciának, hiszen a legkonszolidáltabbnak gondolt országokban is (pl. Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Franciaország) felüti a fejét az illiberalizmus vagy a populizmus. Ezért a két szerző olyan eseteket keres, ahol a demokrácia sikeresen megvédte magát az eróziótól: ahol ugyan az erózió elkezdődött, de valamilyen oknál fogva nem ment végbe, és a demokrácia minősége viszonylag rövid idő (legfeljebb egy-két év) után helyreállt. Ezt a folyamatot U-kanyarnak nevezik: a demokrácia minősége folyamatosan csökken, majd nő, és végül visszaáll az eredeti értékre, köszönhetően az eredeti állapotban meglévő bizonyos tulajdonságoknak. Úgy gondolják, ezekből a példákból a liberális demokrácia védelmezői sokat tanulhatnak, hiszen be lehet azonosítani azokat az elemeket, amelyek a demokrácia megmentésére vagy visszaállítására alkalmasak lehetnek. Tanulmányukban Ginsburg és Huq három, földrajzilag és kulturálisan eltérő példát elemez, de mindháromban közös, hogy viszonylag fiatal demokráciákat ért veszélyt sikerült elhárítani.

- Az első példa a két világháború közötti Finnország esete. Az első világháború után függetlenné és demokratikussá váló országban a politikai helyzet az 1920-as évekre hasonlóvá vált a korabeli németországhoz: bár a mérsékelt jobboldal és baloldal kormányzott már jó ideje felváltva, a rendkívül erős kommunisták mellett az egyre népszerűbb szélsőjobboldali erők is veszélyeztették a törékeny egyensúlyt. Utóbbiaknak nem volt valódi szervezett képviselete, de 1929-ben zászlót bontott a militáns antikommunizmust folytató Lapua-mozgalom, melynek népszerűsége a szélsőjobboldali eszmékkel együtt folyamatosan nőtt. Erre a kormányzó konzervatívok megpróbálták kifogni a szelet a szélsőjobb vitorlájából: egyre radikálisabb eszközökhöz nyúltak a szélsőbaloldal korlátozására (újságok betiltása, kommunista képviselők letartóztatása), aminek viszont komoly szélsőjobboldali előretörés lett az eredménye az 1931-es választásokon, és az, hogy kommunistellenes törvényeket hoztak, betiltották a baloldali pártok tevékenységét, alkotmánymódosítással korlátozták a parlamenti ellenzékét... Úgy tűnt, a demokrácia lassú halált hal, és egy autoriter rendszer felé tart Finnország. A finn demokrácia eróziója azonban megállt, köszönhetően több tényező együttes jelenlétének. Egyrészt már ebben a korai szakaszban, amikor a legtöbb demokratikus intézmény még létezett, a fragmentált ellenzék egységesen lépett fel a jogállamiságot sértő

intézkedések ellen. Másrészt több, demokratikus legitimitációtól nem függő szereplő (hadsereg, bíróságok) szabotálták a demokráciával összeegyeztethetetlen lépések végrehajtását. Harmadrészt pedig a jobboldali pártokon belül is volt ellenállás a szélsőjobboldali nézetek terjedésével szemben, így azok nem kaptak valóban erős és stabil támogatást a törvényhozásban sem. A szélsőjobboldali képviselők végül kiszakadtak a fősodorbéli pártokból, és megalakították saját szervezeteiket, de ezek sosem kerültek kormányközelbe.

- A második példa Kolumbia, melynek 2002 és 2010 közötti elnöke, Álvaro Uribe a népszerűségét arra próbálta használni, hogy bebetonozza hatalmát, és szövetségeseit helyezte a fontos pozíciókba. Egy ideig ezt sikerrel tette: elérte, hogy módosítsák az alkotmányt, s így újraválaszthassák elnökké, és alapvetően átalakította az ország politikai intézményrendszerét. Amikor azonban a második újraválasztását engedélyező alkotmánymódosítást próbálta elfogadtatni, az Alkotmánybíróság (melynek számos tagját ő helyezte pozícióba) megakadályozta a kísérletet, és Uribének nem sikerült átmenteni a hatalmát egy újabb ciklusra. Utódja, bár Uribe támogatásával került kormányra, nem sokkal beiktatása után elhatárolódott tőle; ezzel az Uribe-korszak gyors véget ért, a liberális demokráciát gyengítő intézkedéseket visszavonták, a demokrácia erózióját pedig sikerült megállítani.
- A harmadik példa egy olyan országból származik, amely csak részben volt demokratikus, amikor az épp konszolidálódó rendszert az erózió veszélye érte. Srí Lankáról van szó, melynek demokráciáját Mahinda Rajapaksa elnök (2005–2015) intézkedései gyengítették. Rajapaksa, miután megnyerte a 2009-es választásokat, legyőzött ellenfelét bebörtönözte, saját családtagjait helyezte fontos pozíciókba, és politikai ellenfelei ellen az erőszakkal való fenyegetést is alkalmazta. 2015-ben azonban annak ellenére nem tudta magát újraválasztatni, hogy különböző eszközökkel kiszorította ellenzéki riválisait a politikai térből. Egyik minisztere ugyanis, nagy meglepetésre, elindult ellene, mégpedig egy, a liberális demokráciát támogató programmal, amelyhez csatlakozott szinte mindegyik, Rajapaksát ellenző csoport. Rajapaksa a választási vereség után szükségállapotot rendelt el, de a hadsereg nem maradt hű hozzá, hanem a választások eredményét tiszteletben tartva felügyelte a hatalomátadást-átvételt. Bár Srí Lanka semmiképp sem mintapéldája a liberális demokráciáknak, de az erózió veszélyét ez alkalommal sikerült elhárítani.

Ginsburg és Huq ebből a három esetből egy paradox következtetést von le: a (liberális) demokráciát krízis esetén nem demokratikus szereplők mentik meg. Érvelésük szerint tételük történelmi, kulturális és földrajzi korlátok nélkül helytálló: Finnországban és Srí Lankában a bíróságok és a hadsereg, valamint a párton belüli belső ellenzék, Kolumbiában pedig az Alkotmánybíróság játszott kulcsszerepet a demokratikus U-kanyar végrehajtásában. A választott vezetők a demokrácia minőségét csak rontották volna, a nem demokratikus ellensúlyok azonban ezt képesek voltak megakadályozni. Vagyis – kicsit átalakítva Ginsburg és Huq tézisét – a liberális demokrácia a demokratikus elemek miatt bukik el, és a liberális elemek mentik meg.

A képlet azonban egyáltalán nem ilyen egyszerű. A demokrácia, azaz a népuralom népszerűség nélkül nem tartható fenn. Mindhárom példa esetében közös pont, hogy a demokratikus eróziót végső soron egy választás állította meg: Finnországban a szélsőjobb marginalizálódott a harmincas évek elején, Srí Lankában és Kolumbiában a liberális demokráciát lassan gyengítő kormányok az urnáknál buktak el. Ha a választók az eróziót hosszú távon jó útnak találták volna, és az erodálást végző politikusoknak szavaznak bizalmat, a liberális, nem demokratikus intézmények (pl. az alkotmánybíróságok) tehetetlenek lettek volna az erózióval szemben. Ezt mutatja Ginsburg és Huq három példája is.

- Kolumbiában már Uribe első alkotmánymódosítását is el szerette volna kaszálni az Alkotmánybíróság (ez kiderül a döntésükhöz fűzött indoklásból), de az akkoriban hatalmas támogatással rendelkező Uribével nem szállt szembe. Amikor a kolumbiai vezetés támogatottsága csökkenésnek indult, az Alkotmánybíróság, melynek presztízse évtizedek óta magas volt, népszerűségvesztés nélkül megtehetette azt, hogy meghiúsítja a kolumbiai alkotmányos rendszer további átalakítását. Annak ellenére, hogy az intézménynek közvetlen demokratikus felhatalmazása nem volt, Uribe gyengülő népszerűsége (ami számára a legfőbb hatalomforrás volt korábban), valamint az intézmény reputációja (mely döntően abból fakadt, hogy fontos politikai kérdésekben többnyire a közvéleménnyel egyező döntést hozott) adta meg a lehetőséget az ellenállásra. Ezek mind kifejezetten demokratikus, a választók véleményén alapuló

mozzanatok, melyek hiányában nem lehetett volna Uribe hatalmának demokracialeépítő kiterjesztését megállítani.

- Finnországban és Srí Lankában (egyébként részben Kolumbiában is) a párton belüli belső ellenállás volt a kulcs: közvetlen riválisaikat ki tudták szorítani az eróziót elindító aktorok, de szövetségeseik megakadályozták törekvéseiket. Nem sikerült megtartaniuk a pártfegyelmet, azaz pártjaikban nem sikerült megvalósítaniuk azt, amire Ginsburg és Huq szerint az országos politikában törekedtek: az autokratikus rendszert, ami kizárólag tőlük függ. Azaz megint demokratikus intézmények (pártok) akadályozták meg a liberális demokrácia erózióját. Minden, demokratikus politikát ismerő ember tudja, hogy pártfegyelem nélkül demokráciában semmit nem lehet elérni, ezért minden pártpolitikus egyik legfontosabb feladata a pártfegyelem kialakítása és fenntartása. Tehát a demokrácia egyik alapvető elemét nem sikerült megkerülniük a finn és a Srí Lanka-i rendszert erodáló szereplőknek, és kifejezetten választott (tehát demokratikus felhatalmazással bíró) politikusok állították meg őket. A liberális demokrácia megmentéséhez – vonhatjuk le a következtést – elsősorban demokratikus, nem pedig liberális/arisztokratikus aktorok tevékenységére volt szükség.

Tanulságok számunkra

Ginsburg és Huq hazánkat már elbukott (liberális) demokráciának tekinti, idehaza pedig az ellenzék nagy részének egyik fő célja, hogy helyreállítsa a (liberális) demokráciát. Ez éppen az az U-kanyar lenne, amiről a neves szerzők írnak. Az ellenzéki politikusok és sok közírő azonban kizárólag a mai magyar (Orbán-)rendszerben gondolkodik, és megoldásként leginkább a korábban működő, rendszerváltáskor kialakított intézményekhez nyúlna vissza. Gyakorlatilag a liberális demokrácia liberális összetevőjét szeretnék újra megerősíteni. Ez akár következhetne is olyan tanulmányokból, mint amilyen a Ginsburg–Huq szerzőpárosé. Csakhogy az ezt átható történeti-összehasonlító személettal nem találkozunk az ellenzéknél. Nincs ily módon (sem) alátámasztva-beágyazva, így pedig üres marad és a levegőben lóg az az elgondolásuk, hogy a demokrácia megmentése érdekében a liberális (független) intézményeket kell visszaállítani s megerősíteni. Az ellenzéki politikusoknak sem lenne tehát haszontalan, ha a demokráciák történetéből tanulva megfelelő tartalommal töltenék föl és megfelelő érvrendszerrel párosítanák kitűzött céljaikat. Ehhez elegendő muníció van akár a politikatudományban is, az itt idézett

tanulmány ennek csupán egy eklatáns példája. Mégsem látjuk nyomát annak, hogy az ellenzéknek bármilyen törekvése lenne arra, hogy a demokráciák történetéből okulva töltsen meg tartalommal és erősítse meg érvekkel azt az ajánlatot, amit a választók elé tárnak.

De ez csak az egyik probléma az ellenzék liberáldemokráciavédelmével kapcsolatban. A másik az, hogy ha olyasmi következtetésre jutnának, amire Ginsburg és Huq, miszerint a demokrácia megmentéséhez elsősorban erős, nem demokratikus aktorokra van szükség, akkor sem lenne teljesen igazuk. A liberális demokráciából sem lehet ugyanis kihagyni a demokratikus összetevőket. Ahogyan a három történelmi példa mutatja: aki nem képes elsajátítani a demokratikus hatalomgyakorlás legalapvetőbb eszközeit (pl. pártfegyelem), és nem tudja a választókat meggyőzni arról, hogy amit ő kínál (legyen az akár a liberális demokrácia), az kívánatos és a többségnek előnyös, az nem lehet(ett) képes a liberális demokrácia helyreállítására (megmentésére).

Tehát a három példából, de általában a demokráciák történetéből is sokat tanulhatnának a magyar politikai élet ellenzéki szereplői. Egyrészt támpontokat kaphatnának arra, hogy ha a liberális demokrácia helyreállítása a cél, akkor milyen lehetőségeik vannak. Másrészt a történelmi és összehasonlító szemlélet segíthetne abban, hogy ne utasítsák el „csípőből”, hogy lehetnek alternatívái az 1990-ben kialakított rendszernek: a demokrácia nem egy és ugyanaz örökkön örökké, voltak és feltehetően a jövőben is lesznek újabb és újabb változatai.

A múlt és a mai helyzet alapos ismerete s megértése nélkül aligha van esélye az ellenzéknek egy politikailag is sikeres demokráciavíziót kidolgozni és a megvalósításához vezető (vagy a liberális demokráciához visszavezető) utat kijelölni.